

ETNOLOGI O LEVSTIKU

O ljudstvu in ljudski kulturi v Levstikovih spisih

Razumljivo in tudi neizbežno je, da se etnologovo zanimanje ustavlja ob pojavih, ki jim literarni zgodovinarji pridajajo oznake, ki so tako ali drugače povezane z besedo folklor. Ta namreč pomeni ljudsko znanje, ljudsko vedenje ali ljudsko modrost, ki se navadno nanaša na duhovnokulturne pojave, lahko pa jo enačimo s pojmom ljudska kultura nasploh. Ko je govor o Franu Levstiku in njegovih delih, so nakazana označevanja, kot je poznano, pogosta. Tako naj bi Levstikovi pripovedni spisi imeli med drugim folklorni izvor.¹ Folklorne sestavine naj bi vsebovala še zlasti pripoved o Martinu Krpanu, za katero naj bi bil po eni strani značilen folklorno mitični ustroj,² v njej naj bi sovpadala resničnost in mit, literatura in folklor.³ Od tujih vplivov je bil pri Levstiku še najbolj občuten vpliv etnografsko-filološke romantike Jerneja Kopitarja in Vuka Karadžića, iz katere naj bi Levstik tudi izšel.⁴ Pri opredeljevanju Levstikove literarne smeri so pisali o folklornih tendencah, o folklornem realizmu, o sestavinah, značilnih za narodopisno romantiko⁵, in podobno. Sploh naj bi bil pri Levstiku, še posebej v njegovem Popotovanju od Litije do Čateža, „velik poudarek na ljudskem izročilu v smislu romantičnega pojmovanja tega gradiva.“⁶

Poleg nakazanih poudarkov je mogoče bolj ali manj na istih mestih zaslediti tudi ugotovitve drugačnega značaja, ki jih etnolog prav tako ne more spregledati. Tako je bila izražena domneva, da je bil Levstik „navzlic vsej ljubezni do ljudstva in ljudskega izročila vendar prevelik realist in racionalist, da bi ga ljudska poezija neposredno zanimala.“⁷ Čeprav se je Levstik na začetku svojega pesniškega ustvarjanja zatekal k pesnjenju po ljudskem načinu, je bilo kasneje v njegovih pesmih folklornih sestavin vse manj, dokler se sledovi ljudske pesmi niso porazgubili. V Levstikovi programski odločitvi za poezijo „domačih trat“ bi zato ne kazalo več iskati za poezijo tendenc. Njegova lirika izpoved naj bi namreč folklornih tendenc. Njegova lirika izpoved naj bi namreč postala svobodna in avtonomno realistična.⁸ Levstik se je znal razigrano ponorčevati iz pobožnjaške pesniške folklor⁹, izražal je satirično ogorčenost nad ljudskim praznoverjem, kar naj bi bila sestavina njegovega oddaljevanja od folklornega realizma v smeri proti kritičnemu realizmu.¹⁰ Spis o čebelarstvu naj bi Levstik pisal „kot napredno misleč čebelar, a ne kot romantičen etnograf ali diletant.“¹¹ Sicer pa naj bi bila že v Martinu Krpanu potegnjena „ostra ločevalna črta med izobraženo in naivno pesniško tvornostjo, med literaturo in folkloro.“¹² Kljub svoji ljubezni do ljudskega pesništva naj bi se namreč Levstik zavedal, „da je folklorna tvornost izraz otroške dobe ljudstva, pesniški izraz, kot pravi sam, „neizobraženega naroda“ in da zato pripada zgodovinski preteklosti. Pri njem naj bi že prevladal zgodovinski odtujevalni pogled na ljudsko poezijo.“¹³

Nakazano dejansko in navidezno dvojnost v vrednotenju folklor, ki so jo opažali v Levstikovem delu, so pojasnjevali z Levstikovo realistično naravo in izobrazbo romantičnega izvira. „Kot pesnik, literat in filolog je bil Levstik dete romantike, kot izredno krepka individualnost in kot politik je bil realist“, pravi Ivan Prijatelj. Pri Levstiku je prišla do izraza, je v zvezi z Levstikovim razlaganjem nekega jezikoslovnega vprašanja rečeno nadalje, „njegova neenotna pripadnost k dvema dobama: k

odmirajoči romantiki in porajajočemu se realizmu.“¹⁴ Zgodovinsko spreminjanje odnosa do folklor po letu 1848 je Boris Paternu označil takole: „Hrati z veliko zbirateljsko vnemo je začel zmagovati historični pogled na ljudsko poezijo. Z njim vred je rasla zavest odtujenosti med njo in sodobnim izobraženim človekom, ki je začel v izročilu gledati lepe, a „detinske“ plodove pesniške tvornosti, na katere naj bi se navezala nova literatura, a vendarle ustvarjala po načelih „učene“ umetnosti.“¹⁵

Iz povedanega izvira, da je v literarnozgodovinskih opredelitvah, ki se nanašajo na Levstikovo delo, folklor najneposredneje povezana z obdobjem romantike in romantizmom. Ker je Levstikova dejavnost vpeta v razdobje slovstvenega razvoja „med romantiko in realizmom“¹⁶, so nakazana nasprotja in dvojnosti v Levstikovem odnosu do ljudskega izročila povsem razumljiva. Gre za prepletanje in izključevanje starega in novega, romantike in realizma, dela ljudske in narodne kulture, dveh različnih kvalit, ki sta na ravni literarnozgodovinske vednosti očitno dovolj dobro opredeljeni. Ob tem se odpira vprašanje, ali bo mogla biti etnološka opredelitev ljudske kulture ali vsaj usihanja njenih moči in njenega zgodovinskega konca, kako bistveno drugačna. Če nam folklor tudi v etnologiji pomeni vsaj približno isto, kar si pod tem pojmom predstavljajo literarni zgodovinarji, morajo njihove opredelitve nujno pritegniti našo pozornost. Razdobje med romantiko in realizmom je iz nakazanega razloga za nas – etnologue še posebej pomembno. Tako tudi Levstikovo delo. Zato se povprašajmo, kaj je mogoče razbrati o ljudstvu in ljudski kulturi iz Levstikovih spisov.

O ljudstvu. Za pojem ljudstvo, kot je v etnologiji navadno v rabi, srečujemo pri Levstiku v poglavitnem dva izraza: ljudstvo in narod. Čeprav naj bi beseda ljudstvo prišla „v slovenskem besednjaku razmeroma pozno v pogostnejšo rabo, zdi se, da šele od srede 19. stoletja naprej“¹⁷, je treba ugotoviti, da je v Levstikovih spisih pogosta. Tako na primer v Popotovanju iz Litije do Čateža iz leta 1858 izraz ljudstvo prav nič ne zaostaja za rabo besede narod z enakim pomenom. Ljudstvo in narod sta Levstiku v številnih primerih očitni soznačnici. Nekaj najbolj izrazitih primerov iz Popotovanja, ki ilustrirajo omenjeno trditev:

„Marsikdo večkrat zavpije med nami: „Za ljudstvo, za ljudstvo!“, pravi Levstik. „Ali vprašam, koliko je pravzaprav pisanih knjig za slovensko ljudstvo? Le sami duhovni ugajajo dušnim potrebam v narodu...“ „Ljudstvo bi že bralo“, ugotavlja Levstik ob razgledovanju po tedanjem čitvu, „ko bi le imelo kaj. In kakor bi rastlo med nami število dobrih knjig, tako bi tudi rastlo med narodom veselje do njih.“ „V narodu je snovi dovolj“, je rečeno na drugem mestu, „zlasti za šaljivo pisanje, ali da se ne zgradi kaka zmes brez okusa, zopet opominjamo: Učimo se jezika iz ljudstva!“¹⁸ /podčrtal S. K./

Poleg besed ljudstvo in narod se v enakem ali podobnem pomenu pojavljajo pri Levstiku še drugi izrazi, najpogostejše besedna zveza „prosti narod“. Pomensko so tem izrazom enaki ali blizu pojmi: prosti ljudje, preprosti človek, prosto ljudstvo, prosti slovenski narod, kmečki narod, tudi kmetje in podobno. Med navedene izraze je večkrat pomešana beseda Slovenec; ne slučajno. Namesto besede ljudstvo se na posameznih mestih pri Levstiku pojavlja tudi zveza „prosti Slovenec“. Pri tem so mišljeni kmetje, tudi delavci ali „ubožnejši ljudje“. Na primer: na območju Starega trga v Ljubljani naj bi živeli „skoraj čisto sami Slovenci, ker tu imajo sploh le ubožnejši ljudje

svoje prebivanje.¹⁹ Šele na taborih je „vedel „irhasti narod“, pravi Levstik v nekem članku, da je samih Slovencev nad milijon. Zanimive in poučne so pomenske zveze „meščanstvo in ljudstvo“, „naš kmet in vsi Slovenci“, „kdor je prijatelj ljudstva . . . ta ni prijatelj plemstva“ in podobno.

Ne kaže, da bi se pregrešili zoper pomensko skladnost, če bi v vseh navedenih in njim podobnih primerih nadomestili besedo ljudstvo z besedo narod, seveda s prilastkom „prosti“, ali njemu sorodno obliko. Ljudstvo je namreč v Levstikovem času res soznačnica za „preproste ljudi“ tudi za „ljudi“²⁰, v bistvu pa je prav gotovo v veliki meri pomenilo tudi narodno skupnost, ki je še v nastajanju. V tem pogledu je izredno zanimiva misel Levstikovega sodobnika Ferda Kočeverja—Žavčanina, ki je leta 1860 v Novicah ugotavljal: „Dokler se pri nas Slovencih narodna zavednost ne obudi, ostanemo ljudstvo, kakor do zdaj, pa ne narod. Ostanemo v nevednosti, kaj in kdo da smo!“²¹

Zdi se, da je od vseh pomenskih odtenkov, ki se pridajajo pojmu ljudstvo, smer Kočeverjevega označevanja tudi za etnološke kar najbolj poučna. Zato kaže etnološko opredeljevanje ljudstva in ljudske kulture temeljiteje povezati prav s to razlago. Najdemo jo tudi pri Edvardu Kardelju, ki je ob opredeljevanju pojma narod dovolj jasno opredelil pojem ljudstvo v nakazanem pomenu. O nastajanju ljudstev kot „posebnih etnično-kulturnih elementov“ pravi Kardelj na primer naslednje: „Iz nekdanjih slovanskih plemen, ki so organsko rasla iz prvotnih patriarhalno-rodovnih odnosov, so . . . — preko raznih prehodnih oblik — nastala fevdalna ljudstva, ki so se formirala na podlagi fevdalnih odnosov in pri katerih je prevladovala lokalna in ožja provincialna zavest.“²² Če je po Kardelju „narod . . . specifična skupnost, nastala na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma, na strnjenem ozemlju in v okviru skupnega jezika in blizke etnične ter kulturne sorodnosti sploh“²³, je torej ljudstvo skupnost z etničnim značajem, značilna za razdobje fevdalizma. Ko pa „lokalni okviri ne zadostujejo več“, beremo pri Kardelju, postajajo „jezik, skupna kulturna in etnična obeležja in tako dalje . . . tisti zunanji okvir, v katerem se razvija in ekonomsko povezuje nova, širša ljudska skupnost — narod, nacija. Pričenja se proces notranjega nacionalnega združevanja in narodnega prebujanja.“²⁴

„Narod, kakor ga danes pojmuje, je zgodovinski socialno-ekonomski in kulturno-politični pojav, ki je nastal v določenih pogojih družbene delitve dela“, pravi Kardelj, pri čemer meni, da smo se Slovenci dokončno konstituirali kot narod v sodobnem pomenu te besede konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja. „Prve iskrene zavesti slovenske skupnosti“ naj bi bile sicer spočete že v času reformacije in v kmečko-plebejski revoluciji, toda omenjena zavest naj bi „z nezadržno silo prodrli na površje“ šele v 18. in 19. stoletju. Proces narodnega prebujanja se je tako le počasi prebijal skozi oklep fevdalne družbe.²⁵

Ivan Prijatelj je postavil proces pretvarjanja Slovencev iz ljudstva v narod v 2. polovico 19. stoletja. To naj bi bil čas prehoda iz patriarhalne primitivnosti ljudstva v diferencirano organizacijo naroda, česar so se voditelji Slovencev tistega časa dobro zavedali.²⁶ Se pravi, da je mogoče Levstikovo v poglavitem nediferencirano rabo pojmov ljudstvo in narod pripisati prav tej prehodnosti. Po svoje podpira to domnevo dejstvo, da je mogoče pri Levstiku s pojmom narod kot razvojno višjo obliko vedno

nadomestiti pojem ljudstvo, pač v smislu Levstikove rabe. Ni pa mogoče vedno nadomestiti pojma narod s pojmom ljudstvo. Zato bi bila zelo zanimiva analiza rabe pojmov ljudstvo in narod še pri drugih piscih tega prehodnega razdobja.

Ker pri Slovencih vse do sredine preteklega stoletja skorajda ni bilo meščanstva kot samostojnega gospodarskega in političnega dejavnika²⁷, sta konstitutivni sestavini nastajajoče in novo nastale slovenske narodne skupnosti pač le „prosto ljudstvo“ in „izobraženi stanovi“, če se izrazimo z jezikom Levstikove dobe. Eno izmed temeljnih vprašanj med tedanjimi izobraženci, vnetimi „za narodno stvar“, je bilo vprašanje „narodne omike“.

O ljudski kulturi. Medtem ko je Levstik uporabljal pojma ljudstvo in narod kot soznačnici, se v prilastkovni obliki pojavlja ob pojmu omika le beseda narod. Vedno gre le za narodno omiko, ne pa tudi za ljudsko omiko ali za ljudsko kulturo. Ob Levstikovem pisanju v Napreju pravi Prijatelj, da je Levstik nastopal „predvsem kot kulturni delavec, čigar najvišji cilj je izobrazba naroda.“ Po Levstikovi lastni opredelitvi na drugem mestu naj bi šlo za „omiko in izobraževanje celega naroda.“²⁸ Čeprav naj bi bil Levstik prepričan, da je „literatura najboljše merilo za izobraženost in stopnjo omike, na kateri stoji kak narod“²⁹, je bilo njegovo zanimanje za narodno omiko, za narodno kulturo, seveda bistveno širše. Lasten jezik, domače šege in navade so bile očitno med temeljnimi sestavinami Levstikovega pojmovanja tako imenovane narodne omike.³⁰ Pri tem pa niso bile mišljene domače navade in šege nasploh; med njimi je bila vrsta takih, ki jih je Levstik zavračal. Tako so bile z Levstikovo predstavo o razviti narodni kulturi in izobrazbi nezdružljive razne uvere in vraže. V Popotovanju pravi: „Kdor je prijatelj narodovega izobraževanja, gotovo želi, da bi se zatrlle prazne vere . . .“. Vendar pristavlja: „... pa vendar je tudi res, da s takimi vražami zginejo obenem vsi narodni zakladi: pesmi in pripovedke, po nekaterih deželah celo pobožnost.“³¹ Enakega mnenja je na drugem mestu: „... omiki se umika vraža in tudi — poezija!“³² Na drugo plat izginjajočih predstav, navad in šeg seveda ni bilo treba opozarjati takrat, ko govorijo o „grozni surovosti, katera se med neizobraženimi, posebno kranjskimi Slovenci tako često in tako žalostno kaže pri tepežih.“ „Dokler teh surovosti ne odpravimo“, pravi Levstik, „ne moremo reči, da kranjska zemlja v omiki napreduje.“³³

Vprašanje „narodne omike“ se je nanašalo tudi na gospodarsko življenje, načine gospodarjenja in navade, ki so z njimi povezane. Levstik se je obregoval ob nemarne gospodarje, „ki vlečejo koš, kakor so videli svojega deda in slišali za svojega pradedo.“ Živinoreja in druge gospodarske oblike bi morale biti zasnovane tako, da bi „donašale največji dobiček“. Zavzemal se je za „umno gospodarstvo“. Nastopil je, na primer, proti „starodavnemu“ redu menjave poslov in izrazil upanje, „da se temu pride v okom in tudi priti mora, ker to hote imeti naprave in zakoni sedanjega časa.“³⁴

Zanimiva je Levstikova razčlenitev načina življenja in kulture Dolenjcev v razmeroma obsežnem spisu Ozir po domačiji³⁵, objavljenem v Napreju leta 1863. Levstik za največji del Dolenjske meni, da njeno „poljstvo zaostaja, obrtnost ni znana in kmetovalci se ne poprijemljejo novih iznajdb, misli in popravkov.“ Zato „telesno životarjijo in duševno spe.“ Vendar tako ne bo moglo iti več naprej. Dolenjcem se bo „treba poprijeti napredka v poljstvu, v obrtnosti“, kajti „vsak čas ima svoje potrebe in zahteva-

nje." Za obstoječe stanje naj bi bilo krivo pomanjkanje „izpodbadanja“. „Ločeni od drugih krajev sicer sem ter tja ohranijo dušno nepokvarjenost“, pravi Levstik, „ali poleg tega pa tudi ostanejo nevedni, brez skrbi mirno tiče, kakor so tičali njihovi stari dedje...“ „Kaj pa bi narodu utegnili odpreti oči, da bi prav sodil svoje domače okolnosti?“, sprašuje Levstik in odgovarja: „Omika, in sicer omika, izvirajoča iz pravih narodnih učilnic.“

Po Levstikovem mnenju so narodne učilnice, se pravi šole, pogoj za širjenje narodne omike, tj. splošne kulturne ravni slovenske narodne skupnosti. Narodna omika naj bi bila podlaga ustreznega narodovega razvoja in celo njegovega obstanka. Narodna zavest izvira iz narodne omike; zato je slednja nujna še zlasti na mejah z izobraženimi sosedi. Le narodovi sovražniki zagovarjajo prepričanje, da kmetu ni treba „kaj drugega razumeti, nego kako se orje, seje, žanje, kosi, mlati, živini, poklada in koliko je Bogov“, da mu ni treba „kaj drugega znati, nego kje je tista pisarnica, kjer se davki plačujejo.“ Zato je potrebno slovenski narod „v njegovem jeziku pripeljati do omike in po omiki do svobode.“³⁶

Ker se pojma „narodna omika“ in „prave narodne učilnice“ nista nanašala le na jezikovno prakso v slovenskem jeziku, so Levstikova stališča glede njune vsebine tudi iz etnološkega zornega kota zelo poučna. Levstik se je namreč zavzemal za privzganje kulture „na domači narodni podlagi“, kajti drugačno početje bi ostalo brez pravega uspeha. Bil je proti vrivanju „tujih šeg in navad“, opozarjal je, da imamo Slovenci „nemško izrejo“, da smo se preveč vživali v „nemško mišljenje“. „Ozrimo se na obleko našega naroda“, pravi, „pogledimo veliko njegovih, drugim Slovanom neznanih običajev in vraž; premislimo njegova krstna imena, vse neslovanska, priimke, med katerimi je toliko nemških; presodimo njegove npravi, zidovanje njegovih poslopij; pojdemo v njegova mesta in trge, kateri so često bolj nemški nego slovenski: pa četudi molčim o vsem drugem, o pisalnicah in učilnicah, ali je v teh okoliščinah mogel čisti ostati naš jezik? Ali je to moglo drugače biti, nego se je zgodilo? Ali ni vse to nasledek naše minulosti, katere nobena moč ne izbriše? Zahvalimo Boga, da nismo popolno potujeni; da ni popolno zatrito narodno jedro, katero je še krepko in zdravo, kakor nam kaže današnji dnevi.“³⁷

Ko govorimo o „narodnem jedru“ ali o „narodni podlagi“ v kulturološkem smislu, se seveda znajdemo na področju, za katerega se je najneposredneje zanimala etnološka misel določenih razdobij. Ivan Prijatelj je ob nazadnje omenjenem izrazu menil, da je že tukaj, leta 1863, viden „zarodek tistega Levstika poznejših njegovih let, čigar strastno iskanje je šlo za tem, kako bi v Slovencih odkril korene pravega slovanskega značaja.“³⁸ Levstik naj bi bil „glasnik slovenske in slovanske samoraslosti.“³⁹ „Kolikor bolj je naša povest izgubljala folklorni ali ljudskorealistični značaj“, pravi Anton Slodnjak, „toliko glasneje jo je Levstik odklanjal in toliko strastneje se je v izvirnih, prevedenih in predelanih Vrtčevih črticah oklepal slovenskega in slovanskega ljudskega izročila, v jeziku in slogu pa je naravnost stremel po nekakšni praslovanski pristnosti.“⁴⁰ Bajje iz obupa nad lastno ustvarjalno močjo in nad usmeritvijo tedanjega slovenskega slovstva.

V Levstikovih spisih najdemo izraz „prasvojina“, tudi „narodni duh“. Narod, ki želi narod ostati, se ne sme odreči, kar ima prasvojega, pravi Levstik. To prasvojino bi bilo treba najprej dobro spoznati, česar pa Slovenci še

nismo storili. Drugi narodi se po Levstikovem mnenju vedejo vsak po svoje, zato se sprašuje, zakaj bi se ne smeli tudi Slovenci „po svoje nositi“? „Bog hoče, da imamo vsak svoje na svetu; da imamo pravico živeti in biti narod.“ Žal imajo Slovenci premnoge nasprotnike, ki jim želijo le pogubo in bi radi „spodrezali vse žile in živce, po katerih se pretaka narodni duh; radi bi posušili vire, iz katerih tako veselo vre narodno gibanje; radi bi popolnoma spodrezali podlago, na kateri stoji narodno življenje.“⁴¹

Levstikovega pojma narodna omika ni mogoče domestiti z izrazom ljudska kultura, kot jo navadno pojmujejo etnologi. Je preširok. Narodno jedro, narodna podlaga, prasvojina, narodni duh in podobno so preveč imaginarni pojmi, da bi bilo mogoče z njimi v strokovnem pogledu resneje računati. So očiten ostanek obdobja romantike. So pa tudi že nastavek za novoromantične poglede. Vmes so realistične sestavine. O njih je bil v poglavitem že govor. Zato kaže opozoriti le še na dva vidika.

Levstik govori o narodnem značaju. Tudi ta tematika utegne biti blizu romantičnim pogledom, posebej takrat, ko ne gre le za „npravnost“, tj. za „narodni značaj“ Slovencev, temveč tudi za „slovanski značaj“, ki se npr. „sploh ni sposoben bojevati se z orožjem brezobzirne sile, smrdljive laži, krivičnega zasukanja“⁴² itd. Ko pa se predpostavlja zgodovinska določenost narodnih značajev in njihova spremenljivost, mora razprava o tem vprašanju neizogibno zanimati etnologe. Nekaj v to smer naravnanih misli je mogoče najti tudi v Levstikovih spisih.

Zavzetost za narodne značilnosti naj bi Levstiku v določenih pogledih zastirala poglede na protislovja socialnega življenja njegovega časa.⁴³ To je seveda občutna pomanjkljivost tudi iz etnološkega zornega kota. Vprašanje je le, ali nismo etnologi le nekoliko bolj nagnjeni k tipizaciji, kot je to v navadi pri obravnavi različnih umetnostnih področij in si zavoljo tega brez posebnih ozirov nalagamo naloge, ki so blizu Levstikovi želji, „da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu.“ Za to dejavnost daje Levstik napotke: „Takemu delu pa gotovo ni kos, kdor ne ve, kako ljudstvo misli in govori, kaj ga razveseljuje, kaj žali, kakove so mu kreposti, kakove napake...“⁴⁴ V zvezi s temi imanentno etnološkimi vprašanji je mogoče pri Levstiku najti vrsto podatkov, posebno v njegovih člankih in političnih spisih, ki pa jih ni mogoče strpati pod pogojem ljudska kultura.

Naj sklenemo: Levstikova misel in Levstikovo delo se nista odvijala na etnološkem tiru. Levstika ni mogoče enačiti na primer s Trdino. Medtem ko se je Trdina dolgo razdobje posvečal izrazito etnološkimi problemom, za Levstika tega seveda ne bi mogli trditi. Med njima obstajajo tudi nekateri vsebinski razločki. Medtem ko je Levstikova misel vse bolj tonila v iskanje nekakšne praslovanske pristnosti, je „najbolj revolucionarni mož“ iz mladostnega rodu⁴⁵, Janez Trdina, zapustil historiografijo in je namenil svoj korak med sodobne Dolenjce. V bistvu z istim ciljem kot Levstik, vendar z drugačnimi rezultati, gledano seveda iz etnološkega zornega kota. Kljub temu Levstikovega prispevka slovenski etnološki misli ne smemo podcenjevati, čeprav je ta prispevek res le bolj posreden. Je pa pristen in tudi ustrezno dragocen, saj je iz Levstikovih spisov razvidno, kaj je na ravni Levstikove dejavnosti pomenila etnološka misel, kako je odsevala v tedanji narodnopolitični praksi.

- 1 Anton Slodnjak v: Fran Levstik, Zbrano delo, 4. knj., Ljubljana 1954, str. 482.
- 2 N. d., str. 498; Boris Paternu, Levstikov Martin Krpan med mitom in resničnostjo, F. Levstik, Martin Kerpan z Verha, Ljubljana 1981, str. 17.
- 3 B. Paternu, n. d., str. 26.
- 4 Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895, 2. knj., Ljubljana 1956, str. 433; 3. knj., Ljubljana 1958, str. 30.
- 5 Boris Paternu, Estetske osnove Levstikove literarne kritike, Ljubljana 1962, str. 12, 13.
- 6 Anton Ocvirk v: I. Prijatelj, n. d., 4. knj., Ljubljana 1961, str. 488.
- 7 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 488.
- 8 B. Paternu, Estetske osnove str. 149.
- 9 N. d., str. 90.
- 10 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 504.
- 11 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 7. knj., Ljubljana 1958, str. 403.
- 12 B. Paternu, Levstikov Martin Krpan str. 22.
- 13 B. Paternu, Estetske osnove . . . , str. 155.
- 14 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 264, 422.
- 15 B. Paternu, Estetske osnove . . . , str. 66.
- 16 Prim.: Janko Kos, Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1974, 125 sled.
- 17 Angelos Baš, O „ljudstvu“ i „ljudskem“ v slovenski etnologiji, Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str. 84.
- 18 F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 25, 26, 28–29.
- 19 F. Levstik, Zbrano delo, 8. knj., Ljubljana 1959, str. 226.
- 20 A. Baš, O „ljudstvu“ in „ljudskem“ v slovenski etnologiji, str. 84.
- 21 I. Prijatelj, n. d., 2. knj. str. 248.
- 22 Edvard Kardelj /Sperans/, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957, str. 72.
- 23 N. d., str. 34.
- 24 N. d., str. 8.
- 25 N. d., str. LVIII, 56, 124, 149.
- 26 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 302, 325, 331.
- 27 E. Kardelj, n. d., str. 144.
- 28 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 389, 469.
- 29 N. d., 4. knj., Ljubljana 1961, str. 203.
- 30 Prim.: F. Levstik, Zbrano delo, 8. knj., str. 10.
- 31 F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 19.
- 32 N. d., str. 182.
- 33 N. d., 9. knj., Ljubljana 1961, str. 449–450.
- 34 N. d., 8. knj., str. 23, 24, 31.
- 35 N. d., str. 79–91.
- 36 N. d., str. 12, 113; 9. knj., str. 98, 273.
- 37 N. d., 10. knj., Ljubljana 1978, str. 226.
- 38 I. Prijatelj, n. d., 2. knj., str. 405.
- 39 N. d., str. 429.
- 40 A. Slodnjak v: F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 482.
- 41 F. Levstik, Zbrano delo, 8. knj., str. 219.
- 42 N. d., 9. knj., str. 73.
- 43 Prim.: B. Paternu, Estetske osnove . . . , str. 254.
- 44 F. Levstik, Zbrano delo, 4. knj., str. 24.
- 45 Anton Ocvirk v: I. Prijatelj, n. d., 3. knj., str. 406.

SLAVKO KREMENŠEK

PRIČEVANJA FRANA LEVSTIKA O NOŠI

Dela Frana Levstika vsebujejo tudi nekatera etnološka pričevanja. To so pričevanja o posameznih toriščih tako duhovne in družbene kakor materialne kulture. Za materialno kulturo so poučnejši Levstikovi podatki o določenih gospodarskih panogah (največ o čebelarstvu¹), pa tudi o noši v njegovem času. Ta pričevanja o noši niso tolikanj pomembna kakor Trdinova, ki so najbogatejša med pričevanji slovenskih pisateljev v 19. stoletju o takratni noši², ne glede na to pa so vredna etnološkega upoštevanja. Levstikovi opisi noše izvirajo razen deloma podatka o tem, kako je bil oblečen Martin Krpan, iz avtopsije. Spričo natančnosti in zavesti odgovornosti v vsej Levstikovi dejavnosti so zato ta njegova pričevanja praviloma zanesljiv vir. Žal ti zapisi ne obsegajo zaokroženih podob o poglavitnih prvinah tedanje noše, temveč objavljajo praviloma samo njene posamezne odlomke, in sicer v drugem kontekstu.

Levstik je opisoval tako meščansko kakor kmečko nošo. Njegova pričevanja o meščanski noši se nanašajo na tretjo četrtino 19. stoletja. V tistih letih so v Srednji Evropi in tako tudi na Slovenskem označevale modo v meščanskem ali višjem oblačilnem območju naslednje značilne poteze. Moška vrhnja oblačila so bili daljši suknjiči, ob posebnih priložnostih tudi fraki; ovratniki suknjičev in frakov in pa srajc so bili razmeroma nizki. Hlače so bile dolge in brez zalikanih robov. Poleg cilindrov so nosili mehke klobuke. Ženske obleke so bile glede na telesne oblike deloma nenaravnega videza, saj so bile krinoline (v navado so prišle po l. 1840) zelo široke. Vsakdanje obleke so bile zaprte, druge precej razgaljene. Poglavitno žensko pokrivalo so bili majhni, sčasoma večji klobuki³.

Nekatere od navedenih modnih značilnosti je pri nas izpričal v skromnem obsegu tudi Levstik. Tu gre odmisli njegovo omembo zelenega suknjiča in klobuka z velikimi robovi nekega osmošolca in pa črnega suknjiča in včasih belih dolgih hlač nekega gospoda (1853/54)⁴, ki komaj kaj pove, temveč gre za tele Levstikove podatke.

L. 1863 je omenil široka in dolga moška oblačila, kakršna je terjala nadrobna meščanska moda tistih dni: „vendar ne tiste vrste (obleka), katera je zdaj v navadi med salonskim svetom . . . Hlač ni bil oblekel tako širokih, da bi v njih bil izgubil človeka . . . Gospodje velikih mest dandanes obilo čislajo tolike suknje, da se za njimi vlačijo po tleh“⁵. Hkrati je potrdil cylinder: „je obsenčeval njegovo čelo črn klobuk, zelo visokega, samo nekoliko potlačenega oglavja“⁶. To Levstikovo pričevanje soglaša z označbo tedanje nadrobne mode v mestih, kakor jo je prispeval Valentin Zarnik: „mi nosimo po angleški šegi še več kot na pol preširoke hlače in paletote in burnuse, da bi lahko dva in tri take pod se vzeli“⁷. Cylinder je Levstik sporočil 1865/66 tudi kot pokrivalo podeželskega učitelja⁸.

L. 1869 je v poglavitnem povzel takratno žensko modo v mestih: „Pokrije se lep klobuček, kakoršne zdaj nosijo, da na glavi žedi, kot pokrivača na lonci, krilce se vzame kratko, samo nekoliko niže od kolen, ter tako tesno, da je v njem telo videti ozko, kakor trlica; zastor se ne opaše spredaj, dene se zad⁹, kakor imajo tisti, ka rudo kopljejo, črevljiček se obuže na grozno visocih petah; kite se prodade, kolikor kdo zanje ponudi, — pa s kodrasto, študentovsko glavo, s papirnatim mahalom in starim solčnikom v roki hajdi po širocem svetu!“¹⁰.

Bolj je stari, bolj ja nor.

(Iz Haloz; zapisala Nežka Vaupotič)